

Tanulmányi kirándulás

A tanulóifjúság életében mindig izgalmas és maradandó élmény a tanulmányi kirándulás. Körültekintő, gondos szervezéssel nemcsak hasznos kikapcsolódás lehet egy ilyen út, hanem az ismeretszerzésnek és az ismeretek alkalmazásának olyan kerete, amely lehetőséget nyújt különböző objektumok, jelenségek, folyamatok tanulmányozására, a természetben és a társadalomban szerzett tapasztalatok elemzésére, különböző gyakorlati és gyűjtőmunka végzésére. Az elmélet és a gyakorlat egységének bemutatásával hozzájárul az iskola és az élet kapcsolatának fejlesztéséhez. Szinte minden tantárgy szempontjából alapvetően fontos ismereteket, széles körű műveltséget nyújthat. Követlenebb szervezeti formája kedvező feltételeket teremt a tanulók sokoldalúbb megismeréséhez, hozzájárulhat a közvetlenebb tanár-diák viszony kialakításához. Gyakran a kirándulásokon ismerjük meg egy-egy tanuló eddig nem ismert adottságait, segítőkészségét, helytállását, kitartását, bátorságát, kezdeményezőképességét, humorát vagy ennek ellenkezőjét. Kirándulás közben leplezetlenül kibomlik egyénisége, megmutatkoznak lefontosabb személyiségjegyei. Olyan beszélgetésekre is sor kerülhet, amilyenekre az iskola tantermeiben, folyosóin, a mindennapi munkában csak nagy ritkán, vagy sohasem. Mindez hozzájárulhat a tanuló adottságainak, képességeinek teljesebb megismeréséhez, s irányt adhat a pedagógusnak a további személyiségfejlesztő tevékenységéhez.

Meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a jól szervezett kirándulásokon nélkülözhetetlen ismeretgyarapító és nevelői munka folyik. Ennek ellenére a közvélemény az iskolai kirándulásokban még mindig csupán szórakozást lát, hajlandó a turizmus könnyed változatának tekinteni. Az ilyen felfogással, véleménnyel azonban nem érthetünk egyet, mert az iskolai tevékenység bármely szintjéről és formájáról legyen is szó, annak a személyiségfejlesztés érdekében mindig határozott célja és feladata van.

A felnőttek, a dolgozó emberek számára a munkahely, az utazási irodák által szervezett kirándulásokon, országjárásokon az ismeretszerzés mellett kiemelt helyet kap a kikapcsolódás, a szórakozás. A kiránduló ifjú, vagy felnőtt szabadon engedheti át magát azoknak a hatásoknak, benyomásoknak, amelyet valamely táj, település, üzem, múzeum, kiállítás stb. gyakorolt rá. A kirándulás befejezése után sem kell számot adni a látottakról, hallottakról, hiszen a kiránduló azokat a jelenségeket, létesítményeket, eseményeket jegyzi meg, amelyek érdeklődést váltottak ki, felkeltették figyelmét.

Egészen más a helyzet az iskolai kirándulásokon, ahol nem elégedhetünk meg a tanulók spontán észleléseivel, az általuk érdekesnek vélt jelenségek, tények megfigyelésével. Ugyanis egy-egy kirándulás alkalmával sok minden lekötheti, de a sok új benyomás, szokatlan környezet el is terelheti a tanulók figyelmét. Ezért feltétlenül fontosak a jól megfogalmazott kérdések, feladatok, amelyek a lényeges jelenségekre, látnivalókra irányítják a figyelmüket, olyanokra, amelyekre a tanulmányaik során szükség van, illetve lehet.

A kirándulásokat sajátos, kellemes hangulat előzi meg. Nehezen megmagyarázható varázsa van a gyermek, az ifjú, a felnőtt érzékvilágában egyaránt. A gyermekek gyakran kiáltanak fel így: „Jaj, de jó nekünk, megyünk kirándulni, hurrá, hurrá!” „Milyen jó lesz ott.” stb.. Ezt a kellemes érzelmekkel kísért tanulói vágyat kell kielégíteni úgy, hogy a tanuló ne csalódjon, legyen elégedett, s szerezzenek felnőttkorig is élő kedves emlékeket, de az iskola, tantárgyi igények, követelmények se szenvedjenek csorbát. Vajon eleget teszünk-e ezeknek az igényeknek? A kérdésre nem válaszolhatunk határozott igennel. Ugyanis a kiválóan szervezett, vezetett tanulmányi kirándulások mellett találkozunk olyanokkal is, amelyek nélkülöznek minden tervszerűséget. Ilyen esetekben fordul elő, hogy az 5. osztályos tanulók 250-300 km-t utaznak azért, hogy ott múzeumok kiállításait, temp-

lomok freskóit, építészeti stílusirányzatait megnézzék. Számukra túlméretezettek ezek a feladatok, erőn felüli értelmi tevékenységet várnak el tőlük. Szélsőséges esetek közé tartozik az is, amikor az alföldi gyermekek részére Nyugat-Dunántúlra és Bécsbe szerveznek kirándulást azt megelőzően, hogy jártak volna saját megyéjükben, szülőföldjük szűkebb, tágabb környezetében. Semmiképpen nem nevezhető helytelen gyakorlatnak, ha a tanulók eljutnak távolabbi tájakra, más országokba, de ezt csak akkor tegyék, ha már megismerték szülőföldjüket, s annak mikro- és mezorégióit. A kirándulásokat sohasem szabad a tanulók előtt ismeretlen tájakon kezdeni, ahol sok új benyomás vár rájuk, hanem először mindig ismert területekből kell kiindulni, s ezt kövesse a távolabbi, ismeretlen vidékekre szervezett kirándulás.

A következőkben a tanulmányi kirándulások néhány tartalmi, formai kérdésével foglalkozunk azzal a szándékkal, hogy segítséget adjunk mindazoknak a pedagógusoknak, akik a tanulmányi kirándulások szervezését, vezetését szívesen vállalják.

A kirándulások előkészítése, megszervezése

Az iskolai kirándulások, üzemlátogatások lényegüket tekintve epizodikus szervezeti keretek, de ismeretszerző és nevelő értékük különösen jelentős, ha gondos előkészítéssel és vezetéssel zajlanak le. Hatásuk fokozódik akkor, ha azok egyrészt a megtanulandó anyaghoz problémákat, tényeket, előzetes ismereteket adnak, másrészt a már feldolgozott ismeretanyag természetes környezetben való bemutatásával, annak elmélyítését, rendszerezését, gyakorlati alkalmazását szolgálják. Mindebből arra következtethetünk, hogy ötletszerűen nem szervezhetők a tanulmányi kirándulások. Célszerű több évre szóló kirándulási tervet készíteni az iskolának, az osztálynak, a szaktanárnak, sőt a szakkör vezetőjének is. Ezeket a terveket időnként egyeztessék egymással, hogy érvényesüljenek mindazok az elképzelések, célok, feladatok, amelyeket az iskola, a szaktanárok, a szakkörvezetők az előtervéikben megfogalmaztak. A kirándulási terv összeállításánál arra törekedjünk, hogy a tanulók tanulmányi idejük alatt jussanak el hazánk legszebb, legtanulságosabb tájaira, településeire. Tartsák szem előtt azt is, hogy egy és ugyanazon helyen nem lehet mindent egyszerre, egyidejűleg tanulmányozni, elégedjünk meg a legfontosabb, a legjellemzőbb természeti, gazdasági, kulturális jelenségek, létesítmények bemutatásával, megismertetésével. Legyünk mértéktartóak, olyan kirándulási program összeállítására törekedjünk, ami a tanulóknak nem erőltetett. Lihegő, rohanó kirándulás nem élményt hagy maga után, csak fáradtságot. A sűrített programot végrehajtani a legtöbb esetben alig lehet, de a nevelési hatása is kedvezőtlen a hajsolt, hosszú és időigényes utaknak. A programszegény kirándulás viszont az ürességével fáraszt, nem kelt megfelelő hatást, az ismeretszerzésben pedig nem nyújt semmi maradandót.

A kirándulásra való felkészülés folyamatában első feladat a kirándulás helyének és idejének a kijelölése. A kirándulás helyét lehetőleg úgy válasszuk ki, hogy az ott látottak legyenek kapcsolatban a tanév során feldolgozandó, vagy a már feldolgozott tanítási anyaggal. Ennek számbavétele azért is fontos, mert egy kirándulás alkalmából a tanítási órák egész sorozatához gyűjthetünk felhasználható anyagot. Pl. a nyári vagy az őszi délföldi kiránduláson a 8. osztályos földrajzhoz igen fontos információkat gyűjthetünk és megfigyeléseket végezhetünk a folyók felszíninformáló munkájának bemutatásához, a komplex vízgazdálkodás lényegének megértéséhez, a szikes talajok fizikai tulajdonságainak és mezőgazdasági hasznosításának a megismeréséhez, az alföldi településtípusok feldolgozásához, az élelmiszergazdaság kapcsolatrendszerének feltárásához stb.

A szakmai szempontok érvényesítésén túl gondolnunk kell a sokoldalú személyiség fejlesztésére is. Ehhez csak akkor járul hozzá a földrajzi, biológiai stb. tanulmányi kirándulás, ha a szűk szaktárgyi ismeretek helyett a természeti és a társadalmi valóság minél szélesebb körű bemutatására törekszik, ha a szétaprózott tantárgyi ismeretköröket közelítjük egymáshoz, ha az útvonal nyújtotta történelmi, földrajzi, biológiai, fizikai, környezetvédelmi, irodalmi, művészeti, technikai stb. ismereteket az adott életkornak megfelelő szinten feldolgozzuk, komplex egységgé formáljuk.

Elengedhetetlen követelmény, hogy a tanár jól ismerje azt a területet, ahova tanulóit vinni akarja. Igen rossz hangulatot eredményez, a tanári tekintélynek sem kedvez, ha a tanítványok észreveszik, hogy a tervezett látnivalókat nem találják, az útvonal megválasztásában bizonytalankodnak, vagy eltévednek. Ennek elkerülése érdekében a szervező tanár – ha nem ismeri a kirándulás színterét – a tervezés időszakában járja be a kirándulás helyét. Vizsgálja meg, hogy a különböző jelenségek megfigyelésére, gyűjtőmunkára (növény, rovar, ásvány, kőzet stb.) hol vannak a legkedvezőbb feltételek, lehetőségek.

A kirándulás területének előzetes bejárása csak első alkalommal szükséges. Ez sok gonddal és fáradsággal jár, de az így elkészített terv éveken át alkalmazható. A régióban időközben végbemenő változásokat természetesen figyelembe vesszük, és ezekkel kiegészítjük a következő év kirándulási programját.

Gyakran előfordul, hogy a legjobb szándék mellett sincs lehetőség a kirándulás vezetőjének a terület előzetes bejására, ilyenkor szakkönyvek, útikönyvek, térképek tanulmányozása, mások tapasztalatainak felhasználása segíthet.

A pontos útvonal ismeretében határozzuk meg azt is, hogy hol, mennyi időt töltünk el. Így elkerülhető, hogy egy-egy területen, városban a szükségesnél rövidebb, vagy feleslegesen hosszabb ideig tartózkodjunk. A napi programok időtartamának ütemezése rendkívül fontos tennivaló. A felületes időbeosztás mindig zavarokat okoz, a program torlódását, elmaradását eredményezheti.

Célszerű a kirándulás útvonaláról térképvázlatot készítenünk, melyen bejelöljük azokat a helyeket, településeket, ahol elhaladunk, megállunk. A térképvázlaton tüntessük fel a gyűjtőhelyeket, megfigyelésre, tanulmányozásra kijelölt kultúrtörténeti emlékeket, művészeti alkotásokat, történelmi, irodalmi emlékhelyeket, üzemeket, az étkezés és szállás helyét stb. (Amennyiben sokszorosítási lehetőségünk van, úgy készítsünk annyi másolati példányt, hogy minden tanulónak jusson.) A térképvázlat nemcsak a tanulók térbeli tájékozódását segíti, hanem – az útvonal és a látnivalók pontos ismeretében – módot ad arra, hogy a tanári ismertetés, magyarázat mellett menet közben útikönyvekből önállóan is tanulmányozhassák a tájakról, településekről stb. a leírásokat, értékeléseket.

Az előkészítés időszakában szervezzük a megfigyelő és a gyűjtő csoportok munkáját. Nem célszerű minden tanulónak külön feladatot kiadni; legeredményesebb csoportokat, szervezési felelősöket megbízni. Gondoskodni kell arról, hogy minden csoportnak jusson olyan feladat, amelynek elvégzése az egyes tanulóktól és a csoport egészétől is komoly erőfeszítést kíván. Feladatuk lehet különböző természeti képződmények (ásványok, kőzetek, talajfélék stb.), növények, rovarok, ipari nyersanyagok (gyapot, len, kender, komló, gyanta, granulátum stb.) gyűjtése. Egy-egy táj, közigazgatási terület leggyakoribb szántóföldi növényeinek feljegyzése, hegyvidéki, alföldi falutípusok alaprajzának megfigyelése. Történelmi emlékhelyek, művészettörténeti érdekességek fotózása stb.

Igen fontos követelmény, hogy a feladatok kapcsolódjanak a kirándulás színteréhez, s támogassák a tantervi követelmények teljesítését.

A jól előkészített tanulmányi kirándulás előtt a tanulók megismerik a programot, s ekkor szólni kell a balesetvédelmi szabályok megtartásáról is. Helyes, ha felhívjuk a tanulók figyelmét arra, hogy a kiránduláson látottakról, hallottakról, élményeiről feljegyzéseket (a kirándulási naplóba), fotókat, diákat készítsenek, amelyeket majd a későbbiek során az iskolai munkában, szakköri foglalkozásokon, családi kirándulások alkalmával felhasználhatnak.

Örül a pedagógus, ha a tanuló készül a kirándulásra, ha hetekkel előtte elkészíti a tasakokat az ásványok, kőzetek gyűjtéséhez, az üres dobozokat a rovaroknak, az újságpapírt a növények gyűjtéséhez, ha olvassa a vidék történetét, ismerkedik domborzatával, vizeivel, élővilágával, lakóinak életével, szokásaival, hagyományaival.

A kirándulás tartalmi feladatainak megvalósítása jó időjárási viszonyok mellett biztosítható igazán. Éppen ezért törekedjünk a legkedvezőbb időpontok kiválasztására. Hazánk éghajlati adottságait figyelembe véve az iskolai kirándulásra legalkalmasabbak a kora őszi (szeptember-október eleje) és a kora tavaszi (április-május) hónapok. Ezekben a hónapokban a nappalok hossza (11-15 óra) és a havi középhőmérsékleti értékek (11-17°C) tartalmaz napi programokat tesznek lehetővé. A tanév elején nemcsak a szép idő

miatt ajánlatos a tanulmányi kirándulás, hanem azért is, mert a tanév munkáját kellemesen vezeti be. Mégis többen kelnek útra tavasszal, mert az egész évi fáradságot enyhíti a kirándulás. Vannak, akik a nyári szünetben indulnak el, hogy hosszabb időt fordíthassanak egy-egy hazai vagy külföldi város, régió természeti és társadalmi viszonyainak, értékeinek megismerésére. Mindezt utazás, pihenés, szórakozás, a szabadidő értelmes felhasználása közben teszik.

A szervezéshez tartozik a különböző engedélyek megkérése

Ha kulturális, tudományos intézmények, ipari és mezőgazdasági üzemek megtekintését tervezzük, akkor a kirándulás előtt 20-25 nappal kérjük meg az intézmény, üzem vezetőjének engedélyét; közöljük érkezésünk időpontját, a látogatás időtartamát és igényeinket (pl. a tájékoztatóban elsősorban mire térjenek ki, melyik üzemszert, részleget szeretnénk megtekinteni, tanulmányozni).

A látogatási engedélyek megkéréséről ne feledkezzünk meg, mert a váratlan érkezéstől, előzetes bejelentés nélküli látogatástól a legtöbb helyen elzárkóznak. Sohasem szabad úgy elindulni, hogy majd a helyszínen megoldjuk, majd csak lesz valahogy, úgysem küldenek el bennünket stb.

A kirándulás vezetése

A kirándulás helyére autóbusszal, vonattal, gyalog juthatunk el. Menet közbeni tájékoztatásra, útvonalismertetésre a vasúton utazók esetében nyílik a legkevesebb lehetőség. Viszont az autóbusszal, gyalogosan kirándulók a cél felé vezető úton részletes tájékoztatást kaphatnak a látnivalókról, nevezetességekről a kirándulás vezetőjétől vagy egy előre felkért tanulóól.

Ha menet közben olyan létesítmények, alkotások, jelenségek mellett haladunk el, amelyek megtekintése, tanulmányozása közvetlenül közelről szükséges és lehetséges is, úgy álljunk meg és mutassuk be azokat. (Pl. víztározónál, emlékműnél, irodalomtörténeti nevezetességnél, nevezetes fasornál, növénytársulásoknál, kőzetfeltárásnál, forrásnál, faszénégetésnél stb.) Nem mehetünk el úgy egy hegység, jellegzetes bányavidék, történelmi szőlővidék mellett, hogy ne ismertessük legfontosabb sajátosságait, történelmi, gazdasági hagyományait stb.

A helyszíni nevezetességek ismertetésében a tanulók közreműködésére is számíthatunk. Erre a feladatra az önként vállalkozók előre felkészülnek, s megfelelő helyen a látnivalókról tájékoztatást adnak, irodalmi részleteket olvasnak fel, verseket, népmeséket mondanak el, népdalokat énekelnek. Mindez gazdagítja a programot, élményszerűvé teszi a kirándulást.

Bármilyen szép is az út, bármilyen sokszínű, érdeklődést kiváltó a tájékoztatás, a tanuló elfárad, s figyelme másra terelődik, elkalandozik, nem képes a tanár magyarázatát követni. Amikor a vezető észreveszi, hogy a tanulók fáradtak, nem figyelnek, akkor váltson témát, érdekes történetekkel, közös énekléssel élénkítse a hangulatot; biztosítson időt a nekik egymás közötti beszélgetésre, nézelődésre. Iktasson be kisebb-nagyobb pihenőket, amikor a tanulók kedvük szerint tölthetik idejüket. Amennyire helytelen az, ha a kiránduláson háttérbe szorul a tanulmányi jelleg, éppen olyan hiba az is, ha nem engedjük a tanulókat futkározni, játszani, ajándékokat vásárolni.

A tanulmányi kirándulás számos példával nyújt lehetőséget a természet- és környezetvédelemre való neveléshez: valóságos földrajzi-társadalmi környezetben szemlélhetik a környezetszennyezést, a tájrombolást, a természeti erőforrások minden tervszerűséget nélkülöző pazarlását. Arra is van lehetőség, hogy bemutassuk a negatív jelenségek mellett a természetvédelem, környezetvédelem, területfejlesztés eddigi szép eredményeit. Mindezeket túl hívjuk fel a tanulók figyelmét, hogy ne gyűjtsenek védett növényeket, rovarokat, ügyeljenek környezetük tisztaságára.

A kirándulás tapasztalatainak megbeszélése

A tanulmányi kirándulás fontos mozzanata a tapasztalatok megbeszélése, a tanulók által vállalt feladatok értékelése. Az értékelő munka során a tanulók tapasztalatait, ismereteit, élményeit megerősítjük, rendszerezzük, hogy a későbbi felhasználás lehetőségét biztosítsuk.

Kedvező hatást váltanak ki az iskolai munkában a tanulók tapasztalatairól, élményeiről szóló írások, fotók, amelyek közül a legjobbakat falíújságra, tablóra helyezünk. Ezáltal tájékozódhat az iskola tanulóifjúága a kirándulás fontosabb eseményeiről, érdekességeiről, s felkelthetjük az érdeklődésüket, vágyat ébreszthetünk bennük a bejárt terület megismerésére, hasonló kirándulások szervezésére.

IRODALOM

- Andor György:* Tanulmányi és egyéb kirándulás a szakmunkásképzőben. = Földrajztanítás, 1986/6. 178-193 p.
- Fehér József:* A földrajztanítás módszertana. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 262-271. p.
- Jónás Ilona:* Tanulmányi séták, kirándulások az általános iskola 6., 8. osztályában. = Földrajztanítás, 1986/5. 129-147. p.
- Köves József – Síkó Ágnes:* A földrajz tanítása. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 243-248. p.
- Köves József:* Tanulmányi séták az általános iskola 1-5. osztályában. = Földrajztanítás, 1986/4. 97-115. p.
- Leél-Óssy Sándor:* Földrajzi tanulmányi kirándulások. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 123. p.

KORMÁNY GYULA

A környezeti oktatás és képzés helyzete Magyarországon

A múlt évben a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem megnyerte a fenti című PHARE-151 jelzésű pályázatot. Ennek három fejezetéből (állapotfelmérés, intézkedési terv és javaslatok a jövőre) az első kettő már elkészült. A tanulmány felöleli az óvodai, általános iskolai és középfokú képzést, a felsőoktatást és az iskolán kívüli tudatformálást. A felmérés több száz hazai oktatási intézményben használt közel háromezer tankönyv, egyetemi jegyzet és egyéb szakmai írásmű alapján készült, és a nyugat-európai tapasztalatokat is figyelembe vettük.

Az alábbiakban ennek a közoktatást érintő legfontosabb megállapításait ismertetjük (megjegyezzük, hogy az eddig elkészült 2000 oldalas tanulmánynak a pedagógusok számára összeállított „sűrítőménye” is több kétszáz oldalnál).

Általánosságban megállapítottuk:

– a szakemberek között állandó vita tárgya, hogy a környezet- és természetvédelmi ismereteket külön tantárgyként lenne-e szerencsésebb tanítani, vagy valamennyi szóbajöhető közismereti tantárgy anyagába szervesen beépítve (erre legalkalmasabbnak a földrajz, a biológia és a kémia látszik);

– a természettudományi ismeretek tudása és a környezetet védő magatartás között nincs meg a feltételezett összefüggés (például aki ismeri a kígyót, még nem biztos, hogy meg is védi azt);